

REFLEKSIJE UREDNIKOV O GEOGRAFSKI MONOGRAFIJI SLOVENIJE

Vladimir Drozg

Dr., univerzitetni diplomirani geograf, izredni profesor
Oddelek za geografijo
Filozofska fakulteta
Univerza v Mariboru
Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: vlado.drozg@uni-mb.si

Volker Albrecht

Dr., univerzitetni profesor geografije v pokoju
Institut für Humangeographie
Johan Wolfgang Goethe Universität
Robert-Mayer-Straße 6-8, D – 60325 Frankfurt am Main, Nemčija
e-mail: albrecht@em.uni-frankfurt.de

UDK: 910.1:914.971.2

COBISS: 1.04

Izvleček

Refleksije urednikov o geografski monografiji Slovenije

Prispevek prinaša razmišljanja urednikov o zasnovi in vsebini regionalno geografske monografije o Sloveniji. Izpostavljeno je vprašanje koncepta regionalno geografskega prikaza, metode interpretacije, kartografskih upodobitev, nacionalnega konteksta besedila ter uporabe znanstvenega instrumentarija.

Ključne besede

regionalna geografija, teorija geografije, Slovenija

Abstract

Reflections about the regional monograph of Slovenia

This contribution shows editors' reflections on the scheme and the contents of the regional geographical monograph of Slovenia. The question is exposed on the concept of the regional geographical survey, interpretation methods, cartographic showings, national context and usage of scientific tools.

Key words

regional geography, theory of geography, Slovenia

Uredništvo je članek prejelo 5.11.2008

Junija 2008 je pri založbi Inštituta za družbeno geografijo Univerze Johan Wolfgang Goethe v Frankfurtu izšla knjiga *Slovenien – Transformationen und kleinräumighe Vielfalt*. Zamisel o knjigi sega v sredo 90-tih let, intenzivnejše delo pa se je pričelo leta 2005. Nastajanje knjige so spremljali številni razgovori med urednikoma, ki jih želiva v skrčeni in bolj sistematični obliki posredovati bralcem kot izkušnjo in dodatno pojasnilo k vsebini knjige, pa tudi kot samokritiko uredniškega dela.

Urednik monografije je oseba, ki znanstvena ali umetniška besedila pripravi v obliko, primerno za tisk. Vsebinsko in oblikovno raznolike prispevke mora uskladiti in poenotiti do te mere, da bo razpoznaven osnovni koncept knjige ter da prispevki med seboj ne bodo v neželjenem protislovju in neravnovesju. Poleg tega mora razmisliti o zasnovi – konceptu knjige, kar pomeni pripraviti načrt, kako bodo besedila razvrščena. Poanta urednikovega dela je torej dvojna: najprej gre za postavljanje koncepta knjige, v nadaljevanju pa za usklajevanje, pregledovanje, primerjanje, preverjanje, (tudi vzpodbujanje in priganjanje), pri čemer ne sme izgubiti izpred oči celote končnega izdelka. Urednik je primoran razmisliti o načinu, kako izpolniti namen publikacije, kako uskladiti prispevke, da bodo obdržali noto posameznih avtorjev in sledili rdeči niti začrtane vsebine ter vse prispevke povezati v usklajeno celoto. Dobro se mora seznaniti z vsebino prispevkov, da lahko presodi, v koliko se besedilo ujema s konceptom in v katerem delu so odstopanja prevelika.

1. O konceptu monografije

Najbrž lahko večina geografov potrdi podobno izkušnjo – ni je težje stvari v regionalno geografski monografiji, kot je postaviti koncept. V (regionalni) geografiji je veliko »čeri«, ki se jim je pri pisanju in interpretaciji spoznanega bolje izogniti: faktografija, deskriptivnost, geografski determinizem, nepovezanost ali nasilna povezanost med pokrajnotvornimi elementi in še kaj bi se našlo. Po drugi strani pa je preverjenih in pravih konceptov v regionalni geografiji razmeroma malo: sistematski koncept (Hettnerjeva shema), tematsko orientiran koncept, koncept ključnih pokrajinskih značilnosti, geo-ekološki koncept. Nabor se sicer poveča, če upoštevamo različne metodološke pristope, kot so problemski, ekološki, genetski, tematski. Vendar so to pristopi »drugega reda«, bolj povezani z metodo, kot z vsebino. V iskanju ustreznega odgovora na to vprašanje je potrebno upoštevati še namen publikacije in ciljno skupino bralcev, katerim je publikacija namenjena.

Zbirka *Natur-Raum-Gesellschaft*, v okviru katere je izšla obravnavana knjiga, je namenjena pretežno učiteljem in študentom geografije. Na nemškem govornem območju ni veliko znanega o Sloveniji. Po izkušnjah sodeč, veliko nemških študentov ne pozna Slovenije, pa tudi med učitelji geografije naša dežela ni prav poznana. Zaenkrat še ne obstaja veliko strokovnih in znanstvenih besedil, v katerih je Slovenija celovito predstavljena. Pobuda za pripravo monografije o Sloveniji izhaja prav iz tega dejstva – ponuditi nemškim bralcem celovit, sistematičen in verodostojen prikaz majhne države, ki se sama umešča v Srednjo Evropo, drugi jo vidijo v vzhodni Evropi, tretji na Balkanu ter tako načeti stereotipe o socialističnih deželah, Balkanu in manj razvitih območjih. Potrebno je informativno besedilo, berljivo, dovolj generalizirano in opremljeno z znanstvenim instrumentarijem, preverljivo ter grafično nazorno. Takšna je lahko samo knjiga, ki daje vpogled v večino področij, ki sodijo v domet geografije, čemur najbolj ustreza kombinacija med sistematskim in tematskim pristopom. Želeli smo prikazati razvojni lok, skozi katerega je Slovenija prešla, torej razmere v agrarni in industrijski družbi, v obdobju planskega in tržnega gospodarstva, v obdobju industrializacije in terciarizacije, v

obdobju ekološke nezavednosti in naraščajoče ekološke zavesti. V osredju prikaza ni odnos med človekom in naravo, temveč odnos človek – čas, torej spreminjanje, geneza pojavov. Urednika sva bila enotnega mnenja, da je potrebno posamezne vidike pokrajine prikazati z vsaj minimalnim skupnim imenovalcem, v našem primeru naj bi bil osrednji pojem spreminjanje, razvoj. Najbrž bi bila odločitev drugačna, če bi o Sloveniji obstajalo veliko strokovnih besedil, pa tudi, če še ne bi bilo nobenega. Ob tem še dodaten argument: doslej so razmere v nekdanjih socialističnih državah prikazovali večinoma zahodnoevropejci, posledica česar je slika vzhodne Evrope, ki ustreza njihovim predstavam in njihovem vrednostnem sistemu. Tokrat pa smo slovenski geografi dobili priložnost, Slovenijo predstaviti bralcem ene od zahodnoevropskih držav na način, kot jo vidimo sami. Razvojna perspektiva je za tak prikaz povsem primerna.

Ob tem je potrebno omeniti še večno dilemo v regionalni geografiji, to je razmerje med fizično in družbeno geografijo. Urednika sva bila enotna, da je razkorak med dvema poloma vedno večji, oziroma, da je naravo in družbo vedno težje obravnavati enotno in ju povezovati v novo kvaliteto (geografsko sintezo). Zato so v monografiji ločeni prispevki z naravno in družbeno geografsko vsebino. Iz besedil je razvidno, da tudi avtorji ne iščejo več presečišča med naravo in družbo, saj se večinoma omejujejo samo na naravne ali samo na družbene prvine.

Tudi dilema, ali se geografi pojavljamo kot raziskovalci prostora (regij) ali kot raziskovalci pojavov v prostoru, naju je zaposlovala nekaj časa. Vprašanje se seveda navezuje na bistvo regionalne geografije, kjer je raziskovanje pojavov zgolj sredstvo za spoznavanje pokrajine ali z drugimi besedami: prostorski vidik pokrajinotvornih pojavov tvori srž regionalne geografije.

Za konec bi lahko veljalo: iz množice visokoletečih zamisli in predlogov je nastal koncept, ki je v osnovi klasičen – sistematski in tematski, preverjen, brez pogumnih poskusov zasnovati nekaj povsem novega. Velja tudi oznaka, da je koncept racionalen glede na razpoložljiv čas in število sodelavcev, pa tudi glede na rezultate raziskovalnega dela o Sloveniji. Vložek je bil prevelik, da bi opravičil tveganje s kakšnim drznejšim pristopom. Poleg tega je veliko število sodelavcev težko obvladljivo, zaradi česar je rezultat preveč negotov. Med vsebinskimi poudarki v monografiji tako izstopajo naslednji:

- lastnosti obravnavanega pojava in njegove pojavne oblike
- razmestitev pojavov
- razvoj pojava oziroma pokrajinotvornega elementa.

Vsebina knjige obsega »klasične« geografske teme (površje, podnebje, prebivalstvo, gospodarstvo, naselja), nekaj pa je sodobnejših (varstvo okolja, klimatske spremembe, zavarovana območja, mestna regija). Žal so ob tem ostale neobdelane številne teme, ki zaznamujejo razmere v Sloveniji, pa tudi sodobnejše veje geografije: obmejnost, naravne nesreče, mediji, identiteta, socialne skupine in socialni prostor. Ob tem ugotavljava, da je med slovenskimi geografi in njihovimi delovnimi področji veliko sivih con, ki jih zaenkrat nihče ne pokriva, na drugi strani pa je nekaj področij, kjer je konkurenca velika. Tako je med besedili izostal kulturno geografski pogled na Slovenijo, ki bi predstavljal ne le potrebno protiutež prevladujoči empiriji, temveč bi tudi osvetlil kulturno preteklost in duhovno diferenciranost naše dežele; podobno velja za problematiko obmejnih območij, marginalnih skupin prebivalcev in še bi lahko naštevala.

2. Pripovedna (narativna) geografija

Ko sva vsebino knjige presojala iz stališča bralca, ki želi izvedeti več o Sloveniji, sva pogrešala geografske »zgodbe« o Sloveniji. V besedilih najdemo veliko podatkov, grafičnih prikazov ter interpretacij, manjka pa (aktualna, zanimiva, slovensko specifična) zgodba, v kateri bi podatki in dejstva ne bili cilj temveč sredstvo v spoznavanju te zgodbe. Vsekakor je lahko narativni (pripovedni) značaj besedila enako verodostojen, kot znanstveno poročilo oziroma elaborat. Zaradi generalizacije in nazornosti je besedilo bolj plastično, sicer manj podrobno, vendar bolj berljivo. Nekateri »zgodbe« se ponujajo skoraj same: oblike ruralnosti v povezavi s podeželjem, raznolikost geomorfoloških procesov, življenjski stili, različni tipi kulturnih pokrajin, regionalna identiteta.

3. Ključni vsebinski poudarki in značilnosti Slovenije

Ob branju knjige se postavlja zanimivo vprašanje, s katerimi besedami je najpogosteje opisana naša dežela, s katerimi pridevniki jo najpogosteje označujemo. Meniva, da so te besede naslednje:

- majhnost
- prehodnost,
- raznolikost, stičišče naravnih enot in različnih kultur
- agrarnost, ruralnost
- tranzicija, transformacija.

Heterogenost je gotovo najpogosteje pripisana lastnost. Vendar se heterogenost nanaša v prvi vrsti na naravne razmere, na socioekonomske in kulturne pa bistveno manj. Dalj kot do stičišča treh kultur, raznolikih poselitvenih in naselbinskih oblik ter raznolikega socioekonomskega razvoja pri spoznavanju družbene heterogenosti Slovenije pravzaprav še nismo prišli. Zanimivo je tudi, da se v istih besedilih bolj poudarjajo homogena območja (regije), trendi in procesi, ki vodijo k homogenosti, kot mozaična struktura. Ne glede na to, se je podnaslov knjige skoraj sam ponujal – »raznolikost in prostorska razdrobljenost«.

Ob tem se zastavlja vprašanje, če so te lastnosti relevantne tudi za Slovenijo na začetku tretjega tisočletja, ali so morda odraz agrarne družbe, prežetosti družbenega življenja z naravnimi razmerami, v katerih se odraža odnos med človekom in naravo ali morda geografije iz 80-tih let prejšnjega stoletja? Kaj pa perifernost, ogroženost identitete, gospodarska tranzicija, regionalne razlike na nivoju regij in na nivoju mesto – podeželje, degradacija okolja, kulturna razdeljenost, revščina, življenjski stili, če naštejemo samo nekatere aktualne teme iz družbene geografije. Izpostavljeni majhnost deluje v času multikulturalnosti in povezovanja nacionalnih držav in nacionalnih ekonomij v nadnacionalna združenja (primer: Evropska unija), kar nekoliko paranoično. Dalje: je (prometna) prehodnost res značilnost Slovenije? Od Šentilja do Gruškovja, dveh mednarodnih mejnih prehodov, ki ležita na evropskem prometnem koridorju, 65 km razdalje ni mogoče prevoziti hitreje kot v 90 do 120 minutah! 250 km razdaljo med Mariborom in Koproj pa prevozi vlak v 4 urah, kar pomeni povprečno hitrost 60 km/h. Da je ozemlje Slovenije prehodno za konjsko vprego, pa na začetku 3. tisočletja najbrž ni več relevanten podatek. Agrarnost (ruralnost) bi tudi naj bila značilnost Slovenije. Vendar kakšna ruralnost, v kakšnem smislu? Delež kmečkega prebivalstva je tako nizek, da je primerljiv z razmerami v razvitejših državah. Agrarnih naselij je v Sloveniji sicer še nekaj, vendar je tako imenovanih pol urbanih naselij gotovo več,

zato tudi ta oznaka ne vzdrži povsem. Meniva, da se za to ruralnostjo skriva kulturna (mentalna) povezanost z ruralnim okoljem, saj ima večina Slovencev prednike ali vsaj sorodnike tudi v podeželskih območjih, pa tudi ruralnost nosimo globoko v nacionalni in osebni (pod)zavesti. Vendar je takšno pojmovanje ruralnosti povzeto iz sociologije, saj z geografskim instrumentarijem še ni bila obdelana. Kot da gre za prevzemanje stereotipov, do katerih bi geografska znanost morala biti bolj kritična.

Nekatere geografske oznake Slovenije so najbrž ostale spregledane, na primer naravna ogroženost, perifernost, nacionalna homogenost; morda bodo deležne večje pozornosti v enem od naslednjih prikazov.

4. Empirična podkrepjenost besedil

Interpretacija pokrajinskih razmer je v vseh prispevkih močno podkrepjena z numeričnimi podatki. Skoraj ni avtorja, ki se za podkrepitev spoznanj ne bi zatekal k statističnim podatkom. Druge oblike, kot so spoznanja iz literature, mnenja kompetentnih oseb, osebna izkušnja, medijska poročila, skoraj niso uporabljene. Le še kartografski prikazi so pogosti. Ob tem ni nikjer zaslediti dvoma o ustreznosti števil, ki ponazarjajo družbene, socialne in ekonomske razmere v Sloveniji. So resnično najvernejši pokazatelj razmer na določenem območju? Če odmislimo pogosto spreminjanje metodologije in območij zajema numeričnih podatkov ter neprimerljivosti podatkovnega niza, je vprašljivo upoštevanje numeričnih podatkov po administrativnih enotah ter njihovo interpretiranje na podlagi pokrajinskih enot, ki so pogosto drugačne od administrativnih.

Ob tem se zastavlja tudi vprašanje o vlogi opazovanja v postopku geografskega raziskovanja oziroma spoznavanja. Opazovanje je vse bolj omejeno samo na prvi impulz, prvo zaznavo o pojavu v pokrajini, ki pa jo v nadaljevanju skoraj obvezno prverimo z numeričnimi podatki. Morda je tudi zaradi tega kulturna geografija tako slabo zastopana, saj njena spoznanja temeljijo na povsem drugačnem miselnem vzorcu. Hkrati pa je potrebno ugotoviti, da je opazovanje metoda, ki je primernejša na mikro in morda še mezo nivoju spoznavanja pokrajine, na regionalnem nivoju pa je njena uporabnost zelo omejena.

5. Nacionalni kontekst

V vseh besedilih je čutiti »nacionalni kontekst«. Skoraj vsi grafični prikazi se končajo z državno mejo, kar je razumljivo glede na uporabo statističnih podatkov. Samo vprašanje časa je, do kdaj bo v novem dojetanju Evrope tak prikaz še dovolj. Druga zaznava iz tega konteksta: številni termini, ki jih v slovenski geografiji uporabljamo, so skoraj neprimerljivi s tujimi razmerami oziroma tujo terminologijo. Govorimo o metropolitanski regiji, kar je v nacionalnem merilu (verjetno) upravičeno, v mednarodnem merilu pa zveni nekoliko potencirano. Govorimo o eko šolah, kar je v Sloveniji udomačen termin, v nemškem jeziku pa je to prazna beseda, ki nič ne pomeni. Geografska terminologija seveda ne more biti univerzalna, saj njeno vsebino ter posredno geografsko interpretacijo določata jezik in nacionalni okvir. Se je pa tega potrebno zavedati, ko domače razmere predstavljamo tujcem.

6. Prepoznavanje (razbiranje) prostorskega vzorca

V številnih poglavjih sta odkrivanje prostorskega vzorca in znotraj tega definiranje homogenih območij, osnovna koncepta prikaza. Le v nekaj prispevkih je ukvarjanje s pojavom samim pomembnejše od prikaza prostorskega vzorca ali pa slednji

ni tako izstopajoč. Kljub temu presenečajo redki poskusi prikaza regionalnih razmer iz nekonvencionalnega zornega kota ali prikazi, ki temeljijo na sodobnejših teoretičnih usmeritvah v geografiji (npr. opredeljevanje socialnega prostora, geokološki modeli). Homogena območja, tipologija, klasifikacija in periodizacija so najpomembnejši metodološki koncepti. Klasična geografija je med slovenskimi geografi očitno trdno zasidrana.

Ob tem še pomembna značilnost – v nobenem prispevku ni podana regionalizacija Slovenije, čeprav je v številnih poglavjih dodan kartografski prikaz razmestitve obravnavanega pojava. Regije, pojmovane kot območja specifičnih pokrajinskih (beri: naravno in družbeno geografskih) značilnosti, pa niso opredeljene. Tudi posebnega poglavja o regionalizaciji, kar je bilo nekoč sinteza, zaključek interpretiranja pokrajine, v knjigi ne najdemo. Regionalizacija, kakršno poznamo iz večine geografskih monografij, je glede na vse očitnejši razkorak med fizično in družbeno geografijo pa tudi glede na novo razumevanje predmeta geografskega proučevanja, vsaj vprašljiva, če ne kar preživeta vsebina, zato sva se urednika temu poglavju namenoma odrekla.

7. Grafične ponazoritve

Ena od izstopajočih lastnosti knjige so enotni kartografski prikazi, ki so, vsaj kar se merila in tehnike tiče, primerljivi med seboj. Izsekov oziroma kartografskih prikazov samo določenega dela ozemlja je zgolj za vzorec. Vsi avtorji so svoja spoznanja prikazovali na celotnem teritoriju. S tem je uporabnost in informativnost knjige gotovo večja. To se zdi še posebej pomembno, saj je v sodobnih geografskih prikazih kartografskih upodobitev vse manj. Zanimivo pa je, da se je večina avtorjev odločila za kartografske prikaze, ki temeljijo na empiričnih podatkih. Malo je shem, skic, generaliziranih prikazov prostorskih razmer, katerih izpovedna moč ni nič manjša od na empiriji slonečega kartografskega prikaza. Tudi preglednic ni veliko, čeprav so, kar se nazornosti tiče, lahko zelo informativne.

8. Uporaba znanstvenega instrumentarija

V prvih verzijah prispevkov je bilo zaslediti pomanjkljivo citiranje in navajanje virov. Navesti samo prvi del spletnega naslova posamezne institucije (npr.: www.stat.si) ni dovolj, potreben je celoten naslov določene strani, saj je le tako omogočena preverljivost. Tudi navedbe virov so bile pomanjkljive; marsikje jih ni bilo, pa bi morale biti, marsikje pa so bile nepopolne (ponekod so takšne tudi ostale). V geografiji vse pogosteje uporabljamo način citiranja, pri katerem je naveden samo avtor in letnica, ne pa tudi stran v literaturi. Takšen način v znanstvenih besedilih ni zadosten. Bralec mora imeti možnost slediti citiranemu podatku do izvirnika. Tudi te pomanjkljivosti ni bilo mogoče povsem odpraviti, kar sprejemava kot uredniško nedoslednost.

Ob tem še ena pripomba: v seznamih literature je avtorjev – slovenskih geografov razmeroma malo v primerjavi s številom tujih avtorjev – geografov ter domačih in tujih avtorjev - negeografov. Nekaj več stanovske (samo)zavesti bo samo okrepilo položaj naše vede.

9. Verodostojnost prevoda

Ob primerjanju slovenskega izvirnika z nemškimi prevodom je opaziti, kako se je dikcija besedila spremenila. Poudarki so marsikje drugje, kot je zapisal avtor,

misel/stavek ni direkten prevod, temveč je formulacija takšna, kot je blizu nemškemu bralcu. Ne pravijo zaman, da je prevod že interpretacija izvirnika, pri čemer v pričujoči knjigi nastopata kar dva interpreta – prevajalec in lektor. Takšna je pač cena objave v tujem jeziku.

REFLECTIONS ABOUT THE REGIONAL MONOGRAPH OF SLOVENIA

Summary

This contribution shows editors' reflections about the scheme and the contents of the regional monograph of Slovenia, which gives an insight into the process of the book's development. The concept showed that an informative, readable and general text, equipped with scientific tools would work best. Such requirements can be met to the best possible extent by a book that deals with several areas of geography, hereby combining a systematic and thematic approach. The purpose of the book was to show the development Slovenia had to go through – conditions in agricultural and industrial society, in planned and market economy, in the era of industrialization and tertiarisation of economy, during the times without ecological awareness. The relationship "man – time" stands in the foreground rather than the relation between a man and the nature; time, meaning changing phenomena.

Considering the relationship between the physical and social geography, both editors agreed that the nature and society are not easy to treat together. The monograph thus includes separate articles with both contents; natural and social geography. Texts show that individual authors don't look for intersections between nature and society either; they rather limit themselves to natural and social matters. The basic concepts of relation are disclosure of spatial patterns and definition of homogenous areas.

An interesting question arises around words that most often describe Slovenia. The most common are: smallness, transitoriness, diversity, close contact of natural unities and different cultures, agricultural character and transition. A question arises whether these adjectives show the right picture of regional circumstances or if this is just a deeply rooted idea that the geographers took over from older regional descriptions and from other sciences.

Interpretation of provincial conditions is strongly supported by numerical data in all contributions. Other forms, such as findings from literature, personal experience and media reports are hardly used. Numerous wordings, used in Slovene geography, can hardly be compared to foreign terminology. This means that geographical terms are all but universal; geographical contents and consequently also interpretation are set by language and the national framework.